

VRUCHTBAARHEID ALS ZEGEN

Ine Van Den Eynde

Tussen magie en macht: vruchtbaarheid als zegen

Al vanaf het eerste hoofdstuk van de Bijbel, in Genesis, is vruchtbaarheid verbonden aan zegen. Ine Van Den Eynde gaat niet mee met de opvatting van Joh. Pedersen, die de zegen als levenskracht beschouwt en zegenen als het overbrengen van levenskracht. Om dat proces te beschrijven acht ze het concept van empowerment daarvoor meer geschikt.

Dr. S. Van Den Eynde is oudtestamentica, lector aan de Katholieke Hogeschool Kempen, Departement Gezondheidszorg Turnhout (België) en lid van de redactieraad van Interpretatie.

Vruuchtbaarheid en religie zijn door de tijd heen nauw met elkaar verweven, tot op vandaag. De uitvinder van ivf krijgt de Nobelprijs, het Vaticaan reageert dadelijk negatief. Wat is er toch met (on)vruchtbaarheid dat het zo aan ons wezen raakt en mensen zo verdeelt? Hoe spreken over omgaan met (on)vruchtbaarheid als mens, als gelovige? Het bijbelse denken reikt ons een denkkaard aan: vruchtbaarheid als zegen. Het is zelfs de allereerste bijbelse zegen die wij lezen in het boek Genesis: 'Wees vruchtbaar en talrijk, vul de aarde en bevolk haar' (1:28). Telkens opnieuw klinkt het refrein in de zegen over Abraham en het volk: de belofte van een talrijk volk en van zegen (zie Gen. 12:2-3). Het bijbelse concept van zegen verbindt mens en dier, mannen en vrouwen, maar ook generaties aan generaties, individuen aan groepen en volkeren, het dagelijkse leven aan speciale momenten, en dat alles wordt in verband gebracht met God.

Onvruchtbaarheid in het oude Israël

Hoe belangrijk vruchtbaarheid is in het oude Israël kan men op vele bladzijden van de Bijbel lezen. Vruchtbaarheid van akker en vee houdt de voedselvoorziening in stand. Met kinderen wordt het voortbestaan van het volk verzekerd. Wie geen kinderen heeft die de zorg voor de oudere op zich kunnen nemen, riskeert in een marginale positie terecht te komen. Goede oogsten geven welvaart; waar de oogst mislukt, dreigt de hongersnood.

Met het mysterieuze gegeven van vruchtbaarheid en onvruchtbaarheid gaat men verschillend om. Het openen of sluiten van de moederschoot wordt als een goddelijke interventie gezien (bijv. Gen. 29:31). Gezien het grote belang van vruchtbaarheid hoeft het niet te verbazen dat mensen ook op magische wijze greep proberen te krijgen op deze werkelijkheid, door rituelen (bijv. Gen. 30:37-40). Getrouwd zijn, maar geen kinderen baren is een sociale schande, met name voor de vrouw. Vruchtbaarheid en onvruchtbaarheid worden tevens uitdrukkelijk en herhaaldelijk verbonden aan de morele handel en wandel. God dienen brengt zegen, die zich ook in het ontbreken van onvruchtbaarheid uit (Ex. 23:25-26). Het maakt deel uit van de zegen en vloek die het volk ten deel valt als zij al dan niet leven zoals God droomt (Deut. 7:12-14). Vruchtbaarheid wordt zo

gezien als gave en opgave, opdracht en toegezegde zegen.

Vruchtbaarheid door magie in handen krijgen?

Zegenen heeft in het bijbelse concept in hoofdzaak met spreken te maken. Niet toevallig vertaalt het Grieks met *eu-logeō* en het Latijn met *bene-dicere*, dat allebei 'goed(e) woorden spreken' betekent. Dit spreken heeft bovendien een positief effect. Een zegendend woord is werkzaam. Maar hoe moeten we deze werkzaamheid denken? Wat is de band tussen de uitgesproken woorden en hun effect?

Veel mensen huldigen een eerder magisch getinte visie op deze band. Zegeningen werken dan, omdat de juiste woorden door de juiste persoon met de juiste rituelen worden uitgesproken. Andere mensen schrijven aan het zegenen dan weer geen enkele effectieve werking toe. Een zegen bestaat dan alleen uit goede woorden, meer niet. In de oudere exegetische literatuur vindt men de opvatting dat het bijbelse concept evolueerde van een magische visie tot een meer spirituele benadering van zegen, waarbij het zegenen en lofprijzen van God een adequaat antwoord is op Gods goedheid. Magie zou dan een soort historisch voorstadium zijn van een meer 'volwassen' visie op zegenen. Een dergelijke voorstelling van zaken kan echter ter discussie gesteld worden. Tot op vandaag zijn er immers mensen die er vast van overtuigd zijn dat het inzegenen van hun auto een soort extra ongevalverzekering is of dat een met wijkwater besprenkelde kudde beter bestand is tegen ziekten. De hedendaagse realiteit spreekt bijgevolg tegen dat de scheidingslijn tussen magie en zegen ergens in een ver verleden ligt. Elke zegen kan telkens opnieuw magisch ingevuld worden, als iets waarmee men greep probeert te krijgen op een werkelijkheid die men niet in eigen hand heeft (zo ook D. Greiner, 1998).

Zegen als 'empowerment'

Een magische visie op zegen hangt nauw samen met een bepaalde opvatting van macht. In navolging van J. Pedersen (1926) wordt de bijbelse zegen dikwijls nog altijd als een levenskracht beschouwd, die vorm krijgt in onder meer vruchtbaarheid, maar ook in rijkdom, succes en macht. Zegenen als werkwoord

¹ Zie S. Van Den Eynde, Maar zij vreesden de Levende! Omgaan met macht en machteloosheid in bijbelverhalen, Interpretatie 8,5 (2000), 8-10.

zou dan het overdragen van deze levenskracht uitdrukken, waarover mensen in meer of mindere mate beschikken. Hier speelt mijns inziens een specifieke visie op macht mee, die macht in zekere zin als een schaars product opvat, omdat de machtsmiddelen (zoals rijkdom, lichaamskracht, functionele macht) die eraan ten grondslag liggen, beperkt zijn en ongelijk verdeeld.¹ Vanuit een dergelijke opvatting over zegen kan men bijvoorbeeld de scheppingszegen omschrijven als een handeling van een (al)machtige God die genadig een machtsmiddel, met name het vermogen tot vruchtbaarheid, overdraagt aan mens en dier. Met dit concept van macht als interpretatiekader voor de zegen is het magische denken niet veraf. Men riskeert dan de levenskracht te denken als een soort 'pakketje' dat doorgegeven wordt door de juiste woorden uitgesproken door de juiste persoon.

Het bijbelse concept van zegen kan men naar mijn mening beter kaderen in een andere visie op macht: macht als *empowerment*. Als term functioneert *empowerment* vooral in een discours van maatschappelijke veranderingen (Rowlands, 1995). Het verwijst naar het proces waarbij mensen tot hun kracht komen en de ruimte krijgen om hun rechtmatige plaats in te nemen in de samenlevingsvormen waarvan ze deel uitmaken. In tegenstelling tot *power over*, 'macht over' mensen, beschrijft men dit proces eerder als *power to*, 'macht om te': om het eigen lot in handen te nemen, een waardige rol te spelen in de maatschappij. Wie denkt in termen van macht 'over' mensen denkt in termen van concurrentie. Als iemand meer macht verkrijgt, daalt immers de macht van de anderen. Maar binnen het concept van *empowerment* is de toename van kracht in principe oneindig. Als de ander tot haar/zijn kracht komt, betekent dat geen inperking van mijn kracht. Integendeel, het is juist eigen aan het proces van *empowerment* dat dit 'aanstekelijk' werkt en in steeds bredere cirkels uitdeint.

Dit hedendaagse concept van *empowerment* is voor mij als exegete herkenbaar. In bijbelteksten ontmoet ik immers een God die mensen tot hun kracht laat komen, te beginnen met de jongste, de zwakste, de onaanzienlijkste. Ook voor het omschrijven van zegen is de categorie van *empowerment* bijzonder geschikt. Als God bijvoorbeeld mens en dier zegent bij de schepping, gebeurt dit door de scheppingsopdracht: 'Wees vruchtbaar en talrijk, vul de aarde.' Hiermee schept God de nodige ruimte om wat in potentie aanwezig is: vruchtbaarheid, gemeenschap, relatie tot de aarde, waar te maken. Mensen kunnen via een zegen op diverse aspecten van hun vermogens aangesproken worden: hun vermogen om vruchtbaar te zijn en ouders te worden, om samen een volk te vormen, een eigen land te bewonen, met succes in te staan voor eigen levensonderhoud als herders of landbouwers. Boeiend hierin is te zien, hoe daarmee uiteenlopende aspecten van het menselijke bestaan bekeken worden als een samenspel van

menselijk en goddelijk handelen, van gave en opgave, in een context van onderlinge betrokkenheid tussen mensen en God.

Bovendien volgen mensen God na in het zegenen. Wie zegt 'God zegene je', schept hiermee ruimte om Gods kracht aan het werk te laten, die mensen tot hun kracht laat komen. Zo'n zegen is wezenlijk gekaderd in de betrokkenheid van mensen op elkaar, ook al is het uiteindelijk God die de zegen voltrekt.

Een God die de kinderloze hoort

In dit geheel blijft nog een prangende vraag liggen: wat met de onvruchtbare man of vrouw? Waar men vruchtbaarheid beschouwt als zegen over moreel gedrag, riskeert men onvruchtbaarheid als vloek voor immoraliteit te zien. De kinderloze dreigt zo niet enkel als onvruchtbaar, maar ook nog eens als goddeloos beschouwd te worden.

Het mag duidelijk zijn dat vruchtbaarheid als scheppingszegen, zoals hierboven geschetst, veel ruimer is dan het fysieke vermogen om kinderen te verwekken of te baren. Toch zou het fout zijn de vraag naar de kinderloze enkel te beantwoorden met een verwijzing naar het ruime vermogen tot vruchtbaarheid van iedere mens als zegen van Godswege. Dit zou voorbijgaan aan het diepe verdriet dat ongewenste kinderloosheid met zich meebrengt, en het diepe verlangen en gemis negeren dat dan van mensen uitgaat. Niet toevallig nemen vele bijbelteksten juist die zo diep rakende kinderloosheid als symbool voor de mens die in de samenleving geen toekomst heeft. Juist dat is een mens naar wie JHWH luistert, naar wie God omziet, die God toch toekomst wil bieden. Vanuit die visie op vruchtbaarheid als zegen, en vanuit die visie van een God die toch telkens weer toekomst biedt, dringt zich niet de welles-nietesdiscussie over ivf op. De vraag die bij mij opkomt is: hoe zijn wij zo vruchtbaar aan mens en wereld, dat elke mens wiens diepste toekomstverlangen doorkruist wordt door de harde realiteit, toch toekomst heeft?

Gewijd zand met schepje en boterhamzakjes onder de tombe van St. Gerlach in Houthem.
Foto: Anton Sinke

Literatuur

- D. Greiner, *Segen und Segnen. Eine systematisch-theologische Grundlegung*, Stuttgart, Berlin & Köln: Kohlhammer 1998.
- C.W. Mitchell, *The Meaning of BRK "To Bless" in the Old Testament* (SBL.DS 95), Atlanta: Scholars Press 1987.
- J. Pedersen, *Israel, its Life and Culture*, Copenhagen: Branner og Korhøj - London: Cumberlege 1926.
- J. Rowlands, *Empowerment examined, Development in Practice* 5,2 (1995), 101-107.